

ІННОВАЦІЇ В ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.018-056.3(477)(045)

Ю. О. Бистрова, В. Є. Коваленко

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «УМІННЯ ВЧИТИСЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ»

На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається реформування системи освіти, що передбачає підвищення вимог щодо якості підготовки випускників освітніх закладів, формування у них нових компетентностей – знань, умінь, навичок та способів діяльності, здатності застосовувати набуті компетенції в змінюваних умовах суспільного середовища. Однією з таких ключових компетентностей є уміння навчатися впродовж життя, тобто здатність до пошуку та засвоєння нових знань, організації навчального процесу (власного і колективного), зокрема через ефективне керування ресурсами та інформаційними потоками, вміння визначати навчальні цілі та способи їх досягнення, вибудовувати свою навчальну траєкторію, оцінювати власні результати навчання. Зокрема, вітчизняні науковці Н. Бібік, Л. Іванова, І. Зимня, В. Липа, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Петровська, О. Пометун, К. Рейда, О. Савченко на основі вивчення зарубіжного досвіду і потреб розвитку української школи визначили одну із ключових компетентностей «уміння вчитися протягом життя».

Особливо значущою є формування такої компетентності в учнів з особливими освітніми потребами (ООП), адже наявність первинних порушень розвитку суттєво впливає на процес становлення пізнавальних функцій, емоційно-вольової та мотиваційно-особистісної сфери, які опосередковують можливість формування компетентності «уміння вчитися впродовж життя» [1; 2; 5]. Адже компетентність є складним утворенням, інтегрованим результатом навчання (засвоєння знань, формування умінь, навичок) та передбачає оволодіння учнем відповідними навчальними компетенціями, що включають його особистісне ставлення до них та предмету навчальної діяльності (Ю. Бистрова, В. Бондар, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, В. Коваленко, В. Липа, С. Миронова, В. Синьов, Є. Синьова, С. Федоренко І. Цимбал, М. Шеремет).

Тож, розглянемо зміст компетенцій, які мають бути сформовані в учня з особливими освітніми потребами. В аспекті пізнавальних функцій – це достатній рівень розвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мовлення (для організації процесу засвоєння знань: сприймання – осмислення і розуміння – узагальнення – закріплення – застосування на практиці). В аспекті емоційно-вольової сфери – це

ейдетичні емоції, що виникають у процесі та результаті навчальної діяльності, наявність цілепокладання, досягнення навчальних цілей, самостійності та самоконтролю. В аспекті мотиваційно-особистісної сфери – це наявність позитивного ставлення до навчання, інтересу, активності, ініціативності, цілеспрямованості, мотиву та потреби здобуття знань, здатності до самовизначення та саморозвитку.

Отже, формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» є актуальною проблемою корекційної освіти, новим об'єктом оцінки корекційно-педагогічної діяльності та важливим показником якості освітнього процесу навчального закладу. Вирішення цієї проблеми полягає у впровадженні інноваційних методів діагностики, корекції, навчання та виховання дітей з ООП. Теоретична та практична значущість проблеми формування в учнів з особливими освітніми потребами компетентності «уміння вчитися впродовж життя» обумовили вибір теми наукового пошуку, розробки її моделі та визначення шляхів її практичного впровадження на базі спеціального інституалізованого закладу (навчально-реабілітаційного центру – НРЦ). Адже головними завданнями НРЦ є: забезпечення права дітей із складними вадами розвитку на здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей, здібностей з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку, а також створення громадянської позиції, готовності до трудової діяльності [3; 4], що передбачає формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя».

Освіта дітей з особливими освітніми потребами, з нашого погляду, є цілеспрямованою, взаємопов'язаною діяльністю вчителя і учнів, яка включає мотивацію, цілепокладання, планування, підготовку та її здійснення (різні рівні складності), рефлексію і оцінювання результатів. Психологічною основою такого розуміння є визначення О. Леонт'євим загальної структури діяльності людини, яка охоплює такі компоненти:

- 1) потребу, що зумовлює мету діяльності;
- 2) дії, операції для її досягнення;
- 3) пізнавальні процеси, що забезпечують реалізацію діяльності (увагу, пам'ять, сприймання тощо).

Розуміючи освітню діяльність як цілісний і водночас структурований багатофункціональний процес, який має поєднати особистісно і соціально значущі чинники, визначимо компоненти ключової компетентності.

Відповідно до цієї гіпотези учень, який вміє самостійно вчитися:

- сам визначає мету діяльності або приймає ту, яку ставить учитель;
- виявляє зацікавленість навчанням, докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату;
- добирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задачі, виконання завдання;

- правильно використовує прийоми, виконує сенсорні, інтелектуальні або практичні дії, операції на репродуктивному і творчому рівнях;

- усвідомлює, аналізує свою діяльність і прагне її удосконалити;
- володіє уміннями і навичками самоконтролю і самооцінки.

Розглядаючи корекційно-педагогічну систему навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами як множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, виділяємо наступні завдання в процесі формування компетентності «уміння вчитися впродовж життя»:

- Забезпечення пізнавального розвитку кожного з вихованців з урахуванням їх психофізичних можливостей;

- Розвиток емоційно-вольової сфери дітей з особливими освітніми потребами;

- Розвиток мотиваційно-особистісної сфери вихованців навчально-реабілітаційного центру.

Для реалізації вищезазначених завдань вважаємо за доцільне створити на базі комунального закладу «Рубіжанський навчально-реабілітаційний центр «Кришталік» (РНРЦ «Кришталік») структурний підрозділ «Дорадча служба», діяльність якої буде забезпечувати комплексність й безперервність діагностико-корекційної, соціальної, психолого-педагогічної, фізичної та медичної допомоги для створення оптимальних умов розвитку учнів з особливими освітніми потребами та ефективного їх включення в суспільство. Створення «Дорадчої служби» дасть можливість здійснювати психолого-медико-педагогічний супровід корекційного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами не лише вихованців РНРЦ «Кришталік», але й всіх дітей з ООП Луганщини (Рубіжанського, Лисичанського, Северодонецького, Троїцького, Сватівського, Кременського районів Луганської області), що навчаються в інклюзивних освітніх середовищах дошкільних та шкільних закладах освіти.

Керуючись пунктом 2 статті 8 Закону України «Про загальну середню освіту», з метою здійснення інноваційної освітньої діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах з 2013 р. КЗ «Рубіжанський навчально-реабілітаційний центр «Кришталік» є експериментальним навчальним закладом регіонального рівня та вів дослідно-експериментальну роботу за темою: «Навчально-реабілітаційний центр як педагогічна система соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» (наказ Департаменту освіти і науки, молоді та спорту Луганської облдержадміністрації №133 від 03.06.2013 р.).

Враховуючи значущість та актуальність проблеми, маючи досвід проведення експериментальної роботи, рішенням педагогічної ради РНРЦ «Кришталік» колектив визнав доцільним продовжити статус експериментального навчального закладу і розпочати дослідно-експериментальну роботу за темою: «Формування в учнів з особливими

освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя».

Продовження експериментально-дослідної роботи на базі комунального закладу «Рубіжанський навчально-реабілітаційний центр «Кришталік» дозволить по-новому формувати в учнів уміння і бажання вчитися, виховувати потреби та здатності до навчання протягом усього життя, виробити вміння практично і творчо застосовувати здобуті знання, підготувати випускників до самостійного життя. Набуття компетентності «уміння вчитися впродовж життя» стане фундаментом подальшої успішної соціалізації та адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Тема дослідження: Формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розробити систему формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» учнів з ООП, практично перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: освітній процес дітей з ООП у комунальному закладі «Рубіжанський навчально-реабілітаційний центр «Кришталік».

Предмет дослідження: система формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» учнів з ООП.

Завдання дослідно-експериментальної роботи:

- Ознайомитися з інноваційними підходами до формування в учнів з ООП ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» відповідно до Закону про освіту, Державного стандарту базової та середньої освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- Створити систему формування в учнів «Рубіжанського навчально-реабілітаційного центру «Кришталік» ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя»;
- Заснувати структурний підрозділ «Дорадча служба»;
- Виявити особливості пізнавального, емоційно-вольового та мотиваційно-особистісного розвитку вихованців РНРЦ «Кришталік»;
- Забезпечити умови формування в учнів ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» шляхом розробки індивідуальних та групових психокорекційних програм на основі результатів попередньої діагностики; навчально-методичного забезпечення; вдосконалення професійної майстерності педагогічного колективу закладу.

Теоретико-методологічна основа. Методологічну та теоретичну основу дослідження склали філософські концепції сучасної освіти (В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, М. Конах, В. Курило, С. Максименко); концептуальні положення теорії соціально-психологічних особливостей соціалізації як процесу активного засвоєння індивідом соціальних норм, зразків поведінки (О. Агавелян, О. Киричук, Н. Коломінський, В. Мерлін, С. Савченко, В. Синьов); науково-теоретичні положення про соціальну зумовленість та корекційну

спрямованість освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку (Ю. Бистрова, В. Бондар, Т. Вісковатова, І. Дмитрієва, Г. Дульнев, І. Єременко, В. Коваленко, С. Конопляста, М. Малофєєв, С. Миронова, В. Синьов, В. Тарасун, С. Федоренко, В. Феоктістова, Л. Фомічова, О. Хохліна, І. Цимбал, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко, М. Ярмаченко та ін.); концепція професійного становлення особистості в нормі та патології (В. Бондар, Б. Братусь, М. Гінзбург, О. Гозова, В. Єрмаков, Е. Зеєр, Є. Климов, С. Мирський, І. Моргуліс, В. Мухіна, Д. Сьюпер, Т. Титаренко, К. Турчинська, Д. Фельдштейн); загальнонаукові положення теорії особистісно орієнтованого підходу (Ш. Амонашвілі, І. Бех, О. Бондаревська, Т. Машарова, А. Мудрик, В. Петровський, К. Платонов); ключові ідеї концепції впливу діяльності на розвиток особистості (Л. Виготський, В. Давидов, О. Леонтєв, В. Петровський, С. Рубінштейн, Н. Талізїна); концептуальні ідеї компетентнісного підходу (Л. Іванова, І. Зимня, Л. Петровська, К. Рейда, О. Савченко, Г. Селевко, А. Хуторської); загальні положення теорії та практики психолого-педагогічного супроводу (О. Асмолов, М. Бітянова, О. Газман, І. Дубровіна, В. Засенко, В. Кобильченко, С. Максименко, І. Мамайчук, Л. Мітіна, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Шипіцина).

Методи дослідно-експериментальної роботи:

- аналіз наукової літератури та нормативних документів з проблеми дослідження;
- констатувальний, формувальний і контрольний види педагогічного експерименту;
- емпіричні (діагностичні методи – анкетування, бесіда, опитування та інші; обсерваційні методи – спостереження й аналіз продуктів навчально-дослідницької діяльності учнів тощо; педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження);
 - прогностичні (моделювання, прогнозування);
 - статистичні (математична обробка кількісних даних).

Наукова новизна експерименту полягає в тому, що вперше:

- буде запропоновано систему формування в учнів «Рубіжанського навчально-реабілітаційного центру «Кришталік» ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя»;
- буде вперше засновано структурний підрозділ «Дорадча служба»;
- буде доведено універсальність системи формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» для різних категорій дітей з особливими освітніми потребами незалежно від первинного дефекту;
- буде доведено, що забезпечення наступності в реалізації діагностичних і корекційно-розвивальних функцій психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу на всіх вікових етапах за умови впливу на всі психологічні функції розвитку дитини та міжособистісну взаємодію в колективі призводить до оптимізації

процесу формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» в дітей з ООП.

Подальшого розвитку набудуть:

- висвітлення набутого вітчизняною корекційною психопедагогікою та психологічною практикою досвіду з метою розробки перспективних шляхів розвитку корекційної освіти в напрямку формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» у дітей з ООП;

- поняттєво-категорійний апарат (компетентність; компетенція; ключова компетентність «уміння вчитися впродовж життя»);

- методики дослідження особистісних якостей дитини, значущих для формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя»;

- рівні сформованості у дітей з ООП ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» за трьома компонентами: пізнавальний, емоційно-вольовий та мотиваційно-особистісний.

Теоретичне значення. Проаналізовані, узагальнені та експериментально перевірені положення системи формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» у дітей з ООП, фактологічний матеріал, психолого-методичні розробки, які будуть представлені окремою книгою, можуть стати основою для організації діяльності регіональних Дорадчих служб з інклюзивної освіти. Теоретичні результати й висновки можуть бути використані в ході розв'язання наукових і практичних завдань формування національної освітньої політики в галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає в

- створенні на базі РНРЦ «Кришталік» структурного підрозділу «Дорадча служба» регіонального масштабу з інклюзивної освіти;

- розробці пакета діагностичних методик та комплексу корекційно-розвивальних занять для кожного компоненту системи формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» у дітей з особливими освітніми потребами;

- впровадженні індивідуальних карт розвитку та психолого-педагогічного супроводу формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя».

Отже, у сучасній системі освіти дітей з особливими освітніми потребами наразі триває пошук технологій, що дозволять підвищити ступінь їх соціальної адаптованості. Нове освітнє середовище передбачає підготовку дітей з ООП не лише як носіїв знань, а й особистість, яка здатна буде використовувати вже здобуті знання та отримувати нові впродовж життя для конкурентоспроможної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя, тобто формувати компетентну особистість. Тому сьогодні постає питання організації корекційно-педагогічного процесу з точки зору компетентнісного підходу, а отже, й проблема формування в

учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» є надзвичайно актуальною.

Перспективами подальшого дослідження є застосування системи формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя».

Список використаної літератури

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии / Л. С. Выготский. – СПб. : Лань, 2003. – 654 с. **2. Дефектологічний** словник: навч. посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : МП Леся, 2011. – 528 с. **3. Про затвердження** Положення про навчально-реабілітаційний центр : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.08.2012 № 920 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1502-12>. – Назва з екрана. **4. Про освіту:** закон України : від 05.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана. **5. Синьов В. М.** Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / В. М. Синьов. – К. : МП Леся, 2010. – 779 с.

Бистрова Ю. О., Коваленко В. Є. Формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя»

У статті розглядається проблема формування в учнів з особливими освітніми потребами ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя», яка є компонентом Формули Нової української школи. Компетентність розглядається як динамічна комбінація знань, способів мислення, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити діяльність та сприятиме соціальній адаптації дітей з особливими освітніми потребами. У статті визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи, наукову та практичну значущість дослідно-експериментальної роботи з формування ключової компетентності «уміння вчитися впродовж життя» в учнів з особливими освітніми потребами в умовах НРЦ.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, компетентність, уміння, навчання.

Быстрова Ю. А., Коваленко В. Е. Формирование у учащихся с особыми образовательными потребностями ключевой компетентности «умение учиться на протяжении жизни»

В статье рассматривается проблема формирования у учащихся с особыми образовательными потребностями ключевой компетентности «умение учиться на протяжении жизни. Компетентность рассматривается как динамическая комбинация знаний, способов мышления, взглядов, навыков и других личных качеств, которая определяет способность человека успешно осуществлять профессиональную и / или дальнейшую

учебную деятельность, будет способствовать социальной адаптации детей с особыми образовательными потребностями. В статье определены объект, предмет, цель, задачи, методы, научная и практическая значимость опытно-экспериментальной работы по формированию ключевой компетентности «умение учиться на протяжении жизни» у учащихся с особыми образовательными потребностями в условиях УРЦ.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, компетентность, умение, обучение.

Bystrova Yu., Kovalenko V. The Formation of Students with Special Educational Needs of Key Competence "Ability to Learn Throughout Life"

The article deals with the problem of the formation in students with special educational needs of key competence “the ability to learn throughout life”. Competence is seen as a dynamic combination of knowledge, ways of thinking, attitudes, values, skills, abilities, other personal qualities that determine a person's ability to successfully carry out professional and / or further educational activities, and will promote the social adaptation of children with special educational needs. One of these key competencies is the ability to learn throughout life, that is, the ability to search for and assimilate new knowledge, organize the learning process (one's own and collective), including through the effective management of resources and information flows, the ability to determine learning objectives and ways to achieve them , build their learning trajectory, evaluate their own learning outcomes. The article defines the object, object, purpose, tasks, methods, scientific and practical significance, the theoretical and methodological basis of the research was determined of experimental work on the formation of key competence "ability to learn during life" for students with special educational needs in the conditions of educational and rehabilitation center.

Key words: children with special educational needs, competence, skill, training.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Глоба О. П.